



doi: 10.32612/uw.2543618X.2024.pp.159-183

Przegląd Środkowo-Wschodni, 9, 2024

ISSN 2543-618X eISSN 2545-1324

Nr art. 20240908

Data przesłania: 23.04.2024

Data akceptacji: 04.05.2024

Сцяпан Захаркевіч

Еўрапейскі гуманітарны ўніверсітэт

stsiapan.zakharkevich@ehu.lt

ORCID: 0000-0002-8520-2730

Пошукі і прэзентацыі агульных ідэнтыфікацый беларусаў напрыканцы XX – першай чвэрці XXI ст.: прыклад „бульбашоў”

Poszukiwania i prezentacje ogólnych identyfikacji Białorusinów końca XX – pierwszej ćwierci XXI wieku na przykładzie „bulbaszy”

Artykuł poświęcony jest zrozumieniu zjawiska tożsamości współczesnych Białorusinów poprzez kategorię „bulbaszy”. Identyfikacja ta jest ściśle związana z ważnym pokarmem dla białoruskiej kultury – ziemniakami. W związku z kryzysem ideologicznym społeczeństwa białoruskiego po rozpadzie ZSRR etnofolizm o pejoratywnym znaczeniu „bulbaszy” zyskał zastosowanie przez samych Białorusinów i stał się środkiem i formą identyfikacji części społeczeństwa. Stało się to możliwe dzięki splotowi trzech głównych czynników związanych z uprawą ziemniaków i kategoryzacją siebie poprzez fenomen ziemniaków – apolityczności w warunkach silnej presji politycznej, zdolności do wystarczającej niezależności od władzy w sytuacji kryzysu gospodarczego. Ponadto uprawa ziemniaków wymaga znacznego wysiłku społecznego, zaś władze manipulują tą okolicznością. Pojęcie ziemniaka przestało być określeniem odnoszącym się wyłącznie do żywności i nabrało nowego znaczenia w wymiarze symboliki społecznej, z którego aktywnie korzystają zarówno politycy, jak i zwykli ludzie.

Słowa kluczowe: tożsamość Białorusinów, kategoryzacja zewnętrzna Białorusinów, „bulbasze” jako przykład identyfikacji Białorusinów, współczesna kultura Białorusi, współczesna Białoruś

Пытанне ідэнтычнасці, ідэнтыфікацыі, этнічнай ці нацыянальнай свядомасці беларусаў з набыццём дзяржаўнай незалежнасці ў 1991 г. атрымала незвычайную актуальнасць і да сённяшняга часу не страціла яе ў палітычнай сферы, а таксама ў навуковай думцы. З 2020 г. назіраецца новая хваля ўздыму цікавасці да гэтай праблемы. Значная колькасць палітыкаў, экспертаў і навукоўцаў з розных галін гуманістыкі і сацыяльных дысцыплін (гісторыкі, сацыёлагі, палітолагі, філосафы, этнолагі, антрапологі, псіхолагі і інш.) пастаянна выкарыстоўваюць гэтыя дэфініцыі і вызначэнні. Можна пагадзіцца са знакамітым выразам Філіпа Глісана, што „ў размове аб этнічнасці цяжка абысціся без слова *ідэнтычнасць*”.¹ Ужо з упэўненасцю можна зрабіць некалькі высноў аб гэтых візіях і падыходах у адносінах да беларусаў.

Па-першае, ідэнтыфікацыя і самаідэнтыфікацыя беларусаў пачынаючы з пачатку ХХ ст. заўсёды моцна палітызавалася. Палітыкі імкнуліся яе інструменталізаваць, надзяляючы асобнай палітычнай вартасцю ці нават эсэнцыялізуючы, разглядаючы як асобны феномен, што можа існаваць нават па-за беларусамі як людзьмі. У гэтым працэсе заўважная фактычная аб’ектывацыя беларусаў. Ідэнтычнасць беларусаў „патрабуе пільнай увагі”, яе „патрэбна ствараць”, „фармаваць”, „развіваць”, што сведчыць аб адмове людзям у суб’ектнасці і праве ўласна вызначаць візіі сябе, свайго месца ў беларускім грамадстве і свеце, ці аб сумневу ў праве беларусаў рабіць гэта самастойна. Паказальным з’яўляецца інтэрв’ю беларускага палітыка Аляксандра Мілінкевіча, які сказаў ад 23 лістапада 2023 г.: «Калі мы не здабудзем ідэнтычнасць, мы прайграем Беларусь».² Падаецца, што часцей за ўсё гаворка ідзе не пра адсутнасць у беларусаў ідэнтычнасці/ідэнтыфікацыі, а аб адсутнасці ў іх „патрэбнай” ці „правільнай” ідэнтычнасці на

¹ P. Gleason, *Identifying Identity: A Semantic History*, The Journal of American History. Vol. 69. № 4. 1983. с. 910.

² А. Милинкевич, *Без идентичности мы потеряем Беларусь* <https://www.youtube.com/watch?v=ndch2i-JhZE> [Доступ: 11.03.2024].

думку экспертаў. Нярэдка эксперты і палітыкі падазрона глядзяць на беларусаў, як на дзяцей, якія яшчэ не разабраліся ў „дарослых пытаннях” і таму ім трэба патлумачыць іх, падказаць і навучыць. Асобна можна адзначыць існаванне думак і пазіцый аб тым, што ёсць „правільныя” ідэнтыфікацыі, звязаныя з падтрымкай пэўнага набору паняццяў, каштоўнасцей і ідэй (агульная і старадаўняя беларуская гісторыя; беларуская мова; элементы традыцыйнай беларускай вясковай культуры; еўрапейскасць і г.д.) і „неправільная” свядомасць (накіраванасць на Расію, добрыя пачуцці да савецкага перыяду, апалітычнасць)³. Такое спрашчэнне аналітычных высноў аб шматгранных, а таксама метадалагічна і інструментальна вельмі складана даследуемых праблемах ідэнтыфікацый, безумоўна, стварае скажоную карціну культурнай і сацыяльнай рэчаіснасці сучаснага беларускага грамадства. Па-сутнасці, гэта праявы дзіўнай трансфармацыі „палітыкі ідэнтычнасці”, свядомага канструавання калектыўнай ідэнтычнасці, накіраванае на паляпшэнне патрэбных характарыстык⁴. Гэты падыход разглядае беларусаў як дыскрымінуемую групу, якой навязваецца думка аб наяўнасці ў іх „неправільнай” ідэнтычнасці. Севярын Квяткоўскі ў сваёй кнізе з гучнай назвай „Як стаць беларусам” ва ўводзінах адразу катэгарычна заяўляе: „Вам ужо не трэба рабіцца беларусам? Паколькі вы ўжо не Нехта, а Хтосьці? Тады гэтая кніга *можа дапамагчы* некаму з вашых родных, сяброў ці знаёмых”⁵.

Па-другое, назіраецца моцная тэндэнцыя гістарызацыі феномена ідэнтычнасці ці ідэнтыфікацый беларусаў. Перадусім гаворка ідзе аб пошуках сучасных уяўленняў беларусаў аб сабе і ўласным месцы ў свеце, грамадстве і г.д. праз далёкія гістарычныя падзеі (напрыклад першай паловы XX ст., XIX ст., а бывае, што нават

³ З. Лукашук, М. Гаруноў, *Беларуская нацыянальная ідэя*. Варшава 2022; З. Лукашук, М. Гаруноў, *Беларуская нацыянальная ідэя на маршы*. Варшава 2022.

⁴ Ф. Фукуяма, *Ідэнтычнасць: Стремление к признанию и политика неприязни*. Москва, 2019, с. 33 – 34.

⁵ С. Квяткоўскі, *Як стаць беларусам. Сто гісторый*. Мінск 2014, с. 11.

і XVIII ст.). Тут можна прывесці цытату з ужо класічнай працы польскага сацыёлага Рышарда Радзіка „Вакол ідэнтычнасці беларусаў”: „Каб зразумець беларускую сучаснасць, трэба звярнуцца да мінуўшчыны”⁶. Дарэчы, назва іншай працы гэтага аўтара таксама гаворыць сама за сябе – „Вытокі сучаснай беларускасці”⁷. Беларускі сацыёлаг Філіп Біканаў, які даследуе сучаснае беларускае грамадства (фактычна пасля 2020 г.), прапанаваў сваё разуменне нацыянальнай ідэнтычнасці: „Нацыянальная самасвядомасць — феномен масавай свядомасці, што выяўляецца ў пачуцці прыналежнасці да пэўнай нацыі і адчуванні адасобленасці гэтай нацыі ад іншай дзякуючы адзінству мовы, гістарычнага шляху, культурных і антрапалагічных асаблівасцяў, якія сфармаваліся ў выніку гісторыка-культурных працэсаў на пэўнай тэрыторыі”⁸. Гэтае вызначэнне таксама абапіраецца на заўважны гістарычны фактар. Аднак кожная нацыя праходзіць канкрэтны гістарычны шлях і мае пэўныя гісторыка-культурныя працэсы, таму пошук гістарычных канатацый гэта хутчэй размова аб гістарычнай памяці. Узнікненне БНР і БССР, расійская імперская палітыка і нават падзелы Рэчы Паспалітай нярэдка разглядаюцца палітычнымі экспертамі як прамыя механічныя прычыны таго, што адбываецца зараз⁹. Нават палітычным сімвалам, створаным стагоддзя таму, прыпісваецца сакральны сэнс: „Бел-чырвона-белы: код нацыі”¹⁰. Безумоўна, было б неабачлівым непагаджацца з відавочнымі тэндэнцыямі глабальнага гістарычнага працэсу. Аднак пры абмеркаваннях ці аналізе сучас-

⁶ Р. Радзік, *Вакол ідэнтычнасці беларусаў*. Мінск 2017, с. 172.

⁷ Р. Радзік, *Вытокі сучаснай беларускасці*. Мінск 2012.

⁸ Ф. Біканаў, *Беларусская нацыянальная ідэнтычнасць у 2022 годзе: опыт колічэственнага ісследавання*, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belarus/19770-20221206.pdf> [доступ: 06.02.2024].

⁹ З. Пазняк, „*Беларусь перадусім*” – гэта сёння наша галоўная націдэя, З. Лукашук, М. Гаруноў, *Беларуская нацыянальная ідэя*. Варшава 2022, с. 34; П. Латушка, *Веру ў Беларусь, беларускі народ і яго будучыню*, З. Лукашук, М. Гаруноў, *Беларуская нацыянальная ідэя на маршы*. Варшава 2022, с. 37 – 38.

¹⁰ *Бел-Чырвона-Белы. Сцяг. Нацыя. Ідэнтычнасць*. Забкі 2023, с. 91–102.

ных ідэнтыфікацый беларусаў, хутчэй трэба вывучаць і даследаваць гісторыю апошніх 50–70 гадоў, перыяду рэальнага жыцця сучаснага беларускага грамадства (прынамсі трох – чатырох апошніх пакаленняў беларусаў). Таму ключавымі тут з’яўляюцца пасляваенная гісторыя БССР і найноўшая гісторыя Рэспублікі Беларусь. Аднак у беларускай гістарыяграфіі гэты перыяд настолькі запрапагандаваны і ідэалагізаваны, што з цяжкасцю можна прыгадаць значную колькасць айчынных агульнапрызнаных і ўплывовых гістарычных даследаванняў гэтага перыяду¹¹. Тое самае датычыцца беларускай этнаграфіі/этналогіі, якая засяродзілася на вывучэнні ці можа нават „вымысленні” „перажыткаў” традыцыйнай вясковай беларускай культуры, як аўтэнтычнай канцэнтрацыі сакральнай „беларускасці”¹². Ідэнтычнасць ці свядомасць беларусаў (ці вузей палякаў Беларусі) цікавіла польскіх этнолагаў і філолагаў¹³. Гістарычныя даследаванні гэтага перыяду накіраваныя на даследаванні элітаў і інтэлігенцыі¹⁴. Татальна не хапае даследаванняў мясцовай,

¹¹ І. Раманава, І. Махоўская, *Мір: Гісторыя мястэчка: што расказалі яго жыхары*. Вільня 2009. 248 с.; Д. Марціновіч, *Слюнькоў. Палітычная біяграфія*. Забкі, 2023. 294 с.; В. Шадурскі, *Нараджэнне беларускага Левіафана. Беларусь: ад парламенцкай рэспублікі да аўтарытарнага рэжыму (1990–1996)*. Беласток 2024. 280 с. і інш.

¹² С. Захаркевіч, *Традыцыйная культура беларусаў: удалы праект культурнай спадчыны Беларусі, інструменталізаваны этнаграфіяй*, CTRL+. Утопіі нашай спадчыны. Вільня, 2023, с. 39 – 48.

¹³ K. Waszczyńska, *Kto to est szlachcic, czyli o obrazie szlachcica w oczach współczesnych mieszkańców pogranicza litewsko-białoruskiego*. Etnografia Polska. 40. Z. 1–2, с. 155 – 187; I. Kabzińska, *Wśród „kościelnych Polaków”*. Warszawa 1999; A. Engelking, *Kołchoźnicy. Antropologiczne studium tożsamości wsi białoruskiej przelomu XX i XXI wieku*. Toruń 2012; J. Kozłowska-Doża, *Tożsamość, losy i język najstarszych mieszkańców okolic Dociszek na Białorusi*. Lublin 2021.

¹⁴ Т. Астроўская, *Культура і супраціў. Інтэлігенцыя, ініаідумства і самвыдат у савецкай Беларусі (1968–1988)*. Беласток 2022. 278 с.; Г. Сагановіч. *Ініаідумства акадэмічнай інтэлігенцыі ў БССР эпохі адлігі*, „Беларускі Гістарычны Агляд” (далей БГА). 2021 Т. 28 Сш. 1–2. [Доступ: 10.04.2024]; Г. Сагановіч. „Возможны негативные последствия”, або *Дыскусія пра бацкі субстрат у БССР эпохі Маішэрава*, БГА. 2023 Т. 30 Сш. 1–2 [Доступ: 10.04.2024].

рэгіянальнай і агульнарэспубліканскай паўсядзённасці, рудзіны, масавай культуры, публікацыі крыніц аб гэтым. Прамая гістарызацыя такога складанага і дыскусійнага феномена як ідэнтычнасці ці ідэнтыфікацыі вельмі небяспечная. Буйны тэарэтык нацыяналізму Роджэр Брубэйкер, напрыклад, вельмі скептычна выказаўся аб гістарызацыі нацыянальных ідэнтычнасцей¹⁵.

З гістарызацыі выцякае трэцяя тэндэнцыя – імкненне сфармуляваць, апісаць, а значыць і сканструяваць наяўнасць у беларускім грамадстве падзелу па палітычнаму (а аўтаматычна значыць і па ідэнтычнасцёваму і свядомаснаму прынцыпу) выбару беларусаў. Такое спрашчэнне зразумелае і чаканае. Сацыялагічныя апытанні з-за мяжы яго знаходзяць, а эксперты аналізуюць і асэнсоўваюць, а затым канструююць сацыяльную рэчаіснасць. Так, напрыклад, вядомы беларускі сацыёлаг Андрэй Вардамацкі прама кажа „пра падзеленасць ідэнтычнасці сярод беларусаў. Ізноў-такі, мы бачым праяўленне паралельнага грамадства – фактар, пра які мы не раз казалі ў дачыненні да іншых сфер”¹⁶. Ён актыўна называе гэта „водападзелам ідэнтычнасці”, аналізуе гістарычную памяць (ВКЛ, БССР і г.д.), выкарыстоўвае тэрмін „падзеленасць ідэнтычнасці сярод беларусаў”. Пры гэтым уяўляе ідэнтычнасць як статычны вынік, дасягальную кропку: „працэс *станаўлення* ідэнтычнасці працягвае дынамічна развівацца”¹⁷.

Чацвёртая тэндэнцыя – адсутнасць дыстанцыі ці выразнага падзелу паміж мовай палітычнай практыкі і катэгорыямі навуковага аналізу свядомасці і ідэнтыфікацыі. Акадэмічныя даследчыкі ўжо разумеюць гэтую праблему, і адмыслова ствараюць уласныя тэрміны для аналізу, каб паказаць і дапамагчы чытачам усвядоміць розніцу паміж палітыкай і навукай¹⁸.

¹⁵ Р. Брубэйкер, *Мифы и заблуждения в изучении национализма*, Мифы и заблуждения в изучении империи и национализма. Москва 2010, с. 80.

¹⁶ А. Вардамацкі. *Беларусы і іх нацыянальная ідэнтычнасць*, БГА. 2020 Т. 27 Сш. 1– 2, с. 189– 198. [доступ: 10.04.2024].

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Р. Брубэйкер, *Мифы и заблуждения в изучении...* с. 64.

Вылучаючы гэтыя тэндэнцыі і падыходы, вельмі важным падаецца таксама вызначыцца з дэфініцыямі. Што значыць нацыянальная ідэя, нацыянальная свядомасць, самасвядомасць, ідэнтычнасць ці можа ідэнтыфікацыя, а нават ідэнтыфікацыі ў множным ліку. Як разумець гэтыя катэгорыі абстрактна і асобна, так і ў звязку з Беларуссю, беларусамі, асобамі і групамі. А таксама што значаць вартасцёвыя іх адзнакі: быць свядомым ці самасвядомым беларусам добра і правільна, а тым, хто не падпадае пад гэтакую нарматыўнасці – быць нядобрымі і неправільнымі. Той, хто размаўляе па-беларуску, носіць вышэйшую ці нават мае сапраўдную вышыванку, хто падзяляе еўрапейскія каштоўнасці (цікава гэта якія?), той лічыцца „сапраўдным беларусам”. Дзе праходзіць мяжа дакладнага вызначэння „сапраўднага” і „несапраўднага” беларуса? Але звярніце, калі ласка, увагу, што ў гэтым пытанні і той і другі ўсё адно беларус!

Польская даследчыца беларускай культуры Катажына Вашчынска ў сваім грунтоўным аналізе праблемы ідэнтычнасці звяртае ўвагу на тое, што гэты феномен звязаны з рознымі аспектамі спадчыны, традыцый, этнічнай і культурнай разнастайнасці і гэтым ускладняецца і дадае цяжкасці ў разуменні і дакладнай катэгарызацыі¹⁹. Польская даследчыца Беларусі Ганна Энгелькінг так вызначала калектыўную ідэнтычнасць: „носьбіты культуры надаюць сэнс культурным адрозненням, якія фармуюць іх ідэнтычнасць, а не фармуюцца адрозненнямі, якія існуюць «аб’ектыўна»”²⁰. Яна рабіла акцэнт на сімвалічныя адрозненні, а не натуралістычныя, і звяртала ўвагу на мову, з дапамогай якой ствараюцца вобразы, што могуць разглядацца як выраз ідэнтычнасці²¹.

Феномен ідэнтычнасці складаны, зменлівы, спрэчны і цяжка вывучаемы. Існуе шмат дыскусій на яго конт, падыходаў да яго раз-

¹⁹ K. Waszczyńska, *Wokół problematyki tożsamości*, Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego. 2014. nr 6, s. 69.

²⁰ A. Engelking, *Kolchoźnicy. Antropologiczne studium tożsamości wsi białoruskiej przełomu XX i XXI wieku*. Toruń 2012, s. 25.

²¹ Ibidem, s. 26.

умення і нават ідэі аб яго неіснаванні ці бессэнсоўнасці вывучэнні гэтай аморфнай і цякучай з’явы. Вынік гэтых дыскусій залежыць ад поглядаў акадэмічных удзельнікаў дыскусій – прымардыялісцкіх, канструктывісцкіх ці інструменталісцкіх, і пазіцый палітычных экспертаў. Гэты артыкул не мае на мэце такога тэарэтычнага аналізу феномена ідэнтычнасці ў цэлым і вырашэння таго, якая з канцэпцый мае большую рацыю.

Артыкул накіраваны на вызначэнне непалітычных праяў агульнабеларускіх ідэнтыфікацый (магчыма знешніх катэгарызацый) на адным асобным прыкладзе „ідэі бульбашоў”, аналіз і характарыстыка якіх могуць дадаць яшчэ крок да нашага разумення сістэмы каштоўнасцей сучаснага беларускага грамадства і яго ўдзельнікаў, якія, на жаль, моцна скажоныя прапагандысцкімі маніпуляцыямі і палітызацыяй. Падаецца, што гэта дазволіць больш дэталёва зразумець палітычныя і нацыянальныя працэсы ў беларускім грамадстве. Па-сутнасці, усе дыскусіі аб беларусах у межах праблемы ідэнтычнасці звужаюцца да нацыяльнай ідэнтычнасці і гендэрных уяўленняў, як самых актуальных палітызаваных тэм і іх т.зв. „грантарэсурснасці”. Аднак, калі эксперты размаўляюць аб феномене адчування прыналежнасці чалавека з Беларусі да беларускай нацыі (дзе адразу ўзнікае новае складанае пытанне – а што такое беларуская нацыя!), то гэтая праблема не можа вырашацца без вывучэння і разумення іншых формаў праяў ідэнтыфікацыі людзей з Беларусі. Гэта абумоўлена перш за ўсё тым, што нацыянальныя і палітычныя ўяўленні людзей будуюцца не абстрактна, а ў межах больш складаных „букетаў” ідэнтыфікацый. Напрыклад, адчування прыналежнасці да мясцовасці, лакальных груп і супольнасцей і г.д. І ўсе яны яшчэ пастаянна змяняюцца ў часе, прасторы і пад уплывам розных навакольных фактараў.

Гэты артыкул – спроба выйсці за межы палітызацыі і гістарызацыі вывучэння ідэнтыфікацый беларусаў. Я наўмысна не буду выкарыстоўваць такія анталагічныя і халістычныя, а можа нават эсэнцыялістычныя тэрміны як ідэнтычнасць ці свядомасць, бо

мне падаецца, што зараз адсутнічаюць дастатковыя магчымасці і матэрыялы, каб сфармуляваць іх, калі яны сапраўды існуюць.

Гэта як раз спроба паразважаць аб падзелах, уяўленнях і катэгарызацый, што рэальна функцыянуюць у беларускім грамадстве, аказваюць уплывы на руцінныя і штодзённыя практыкі жыцця, выбары і маральныя правілы. „Менавіта недахоп у беларускім грамадстве згоды наконт культурнай самабытнасці, значэння беларускай мовы і ўзгодненасці розных уяўленняў пра ўласную культуру і гісторыю разглядаецца як слабасць беларускай калектыўнай ідэнтычнасці”²².

У пэўным сэнсе гаворка будзе ісці аб так званых „гібрыдных” ідэнтыфікацыях, якія змагаюцца адна з адной²³. У дадзеным выпадку можна прапанаваць тэрмін „культурныя катэгарызацыі”, як калектыўныя ўяўленні, што дапамагаюць беларусам разумець сябе і іншых, адносіць сябе да пэўнай групы ці супольнасці, набор каштоўнасцей, што дапамагаюць арганізоўваць свет вакол сябе, катэгарызаваць, структураваць яго, рабіць зразумелым і прагназаваным.

Артыкул абапіраецца на аналіз сацыяльных сетак (перадусім Facebook’а) і вялікай колькасці мемаў і reels, створаных у сувязі з даследуемай тэматыкай. З-за абмежаванасці аб’ёма тэкста артыкула, аўтар сканцэнтраваны на аналізе толькі аднаго прыклада гэткай ідэнтыфікацыі – выкарыстання катэгорыі „бульбаш”²⁴.

²² О. Шпарага, *Национальные идентичности в 21-м веке: перспектива для Беларуси*, <https://reform.by/nacionalnye-identichnosti-v-21-m-veke-perspektiva-dlja-belarus> [доступ: 10.03.2024].

²³ M. Rohava, *Identity in an Autocratic State: Or What Belarusians Talk about When They Talk about National Identity*, *East European Politics and Societies and Cultures*, August 2018, <https://www.researchgate.net/publication/326456493> [доступ: 09.03.2024].

²⁴ Выказваю падзяку ўсім сваім студэнтам і слухачам, на занятках з якімі ў розных установах за апошнія 5-6 гадоў неаднаразова абмяркоўвалася гэтая тэма.

«Бульбяны» патрыятызм ці як любіць «Драніклэнд»:
катэгорыя „бульбаш” як апалітычны/анархістскі маркер
беларускай ідэнтыфікацыі

Дранікі – сіла, кажуць, што дранікі
Гэта культура нейкай керамікі
Дранікі – гэта смачная акцыя
Якую праводзіць бульбяная нацыя²⁵

Кухня заўсёды адыгрывае важную ролю ў ідэнтыфікацыях ча-лавека: «Скажы мне, што ты ясі, і скажу, хто ты»²⁶. Ежа з’яўляецца эфектыўным і зразумелым інструментам нацыяналізму²⁷. Беларусы доўгі час былі носьбітамі традыцыйнай аграрнай культуры, займаліся земляробствам і жывёлагадоўляй. Гэта абумоўлівала і рацыён харчавання – беларусы елі шмат кашаў і хлеба. Бульба даволі позна ўвайшла ў рацыён харчавання і культуру беларусаў, аб чым сведчыць яе адсутнасць у традыцыйных святочных і рытуальных стравах беларусаў. Аднак у рэгіёне яна з’явілася дастаткова рана²⁸. З другой паловы XIX ст. бульба становіцца важнай сельскагаспадарчай раслінай і стравой у рацыёне беларусаў. Культурную сувязь беларусаў з бульбай адзначалі падарожнікі, даследчыкі, этнографы. Ужо пачатку XIX ст., напрыклад, гэта засведчыў В. М. Севяргін, апісваючы ваколіцы Гродна: «картофели здесь есть, как и во всей Литве; но в недовольно большем количестве»²⁹. А ў пачатку XX

²⁵ Я. Карлюк, *Дранікі*, <https://vershy.ru/content/draniki> [Дата досутпа: 15.10.2023].

²⁶ Дж. Ковіні, *Гурманістыка. Культура еды і еда как культура*. Харьков 2016, с. 39–40.

²⁷ K. Walczak, *Patriotyzm w kuchni. Kilka uwag o kształtowaniu polskiej tożsamości narodowej za pomocą noża i widelca*, *Kulturowe analizy patriotyzmu*. Gdańsk 2016, с. 555 – 572.

²⁸ P. Badya, *Wybrane historie kartofla – Fryderyk II i ziemie polskie od XVII do połowy XIX stulecia*, *Kultura – Historia – Globalizacja*. 2015. nr 18, с. 1 – 20.

²⁹ В. Севергин, *Записки путешествия по западным провинциям Российскаго государства*. Санкт-Петербург, 1803, с. 115. Цыт. па: Ю. Внуківіч, *Характары-*

ст. гэты тэзіс стаў нормай: „Бульба ці размазня з жытняй крупы – звычайная ежа небагатага беларуса. Хлеб не заўсёды маецца ў запасе”.³⁰ Чэслаў Пяткевіч ў кнізе „Рэчыцкае Палессе” ўзгадваў, што фартэпіяна мясцовыя называлі картаплянам ці ў некаторых мясцовасцях на памежжы з Магілёўскай губерняй называлі картапляскі: „Ніхто так чудна не грае на картапляні, як маканавіцкі пан”³¹. Магчыма, гэта ўжо сведчыць аб пашырэнні вартасцей бульбы за межы толькі комплекса харчавання.

Расійская імперыя і СССР, як вялікія сукупнасці этнічных супольнасцяў і культураў, стваралі ўмовы для міжэтнічных кантактаў сярод насельніцтва буйных эканамічных і індустрыяльных цэнтраў, мабілізаваных мужчынаў у арміі і г.д. Кожная з этнічных груп, супольнасцей і народаў атрымлівала пэўныя назвы (этнафалізмы), якія маглі абапірацца на розныя стэрэатыпы. Шырокае выкарыстанне страў з бульбы дзякуючы этнаграфічнай літаратуры стала заўважным не толькі ў інтэлектуальнай прасторы, але і сярод шырокіх слаёў грамадскасці, чаму дапамагала і павышэнне мабільнасці людзей. А гэта паступова пачынае ўплываць і на этнічную катэгарызацыю і ідэнтыфікацыю. Так у XX ст. бульба зрабілася адным з цэнтральных кулінарных маркераў беларусаў³². У палявых этнаграфічных матэрыялах беларускага этнографа Лідзіі Малчанавай з экспедыцыі 1951 г. у аповядках аб службы ў арміі падчас Другой сусветнай вайны зафіксавана: «Нас беларусаў звалі бульбянікамі»³³.

стычныя прыкметы беларусаў і літоўцаў у народаапісаннях XIX – пачатку XX стагоддзя, Беларускі фальклор: матэрыялы і даследаванні. 2024, с. 30.

³⁰ *Народы Росіі. Краткіе аб’ясніцельныя очеркі к Художественно-Этнографическому Альбому*, изданному под редакцией Н. А. Янчука. Москва 1905, с. 81 – 82.

³¹ Ч. Пяткевіч, *Рэчыцкае Палессе*. Мінск 2004, с. 522 – 523.

³² Ю. Внуковіч, *Характарыстычныя прыкметы беларусаў і літоўцаў у народаапісаннях XIX – пачатку XX стагоддзя*, Беларускі фальклор: матэрыялы і даследаванні. 2024, с. 29.

³³ Архіў адзела этнаграфіі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклора НАН Беларусі. Ф. 6, воп. 2, спр. 28. Матэрыялы по истории семейных

Нават у кіраўніцтве СССР беларусы стэрэатыпна ўспрымаліся звязанымі з бульбай. Так, у першай палове 1980-х гг. пасля спробы кіраўніка Брэсцкага абкама партыі Яфрэма Сакалова наладзіць больш цесныя кантакты з Польшчай, яго выклікалі ў Маскву, дзе Міхаіл Суслаў (другая асоба ў СССР) зрабіў яму заўвагу: „Не лезьце ў не сваю справу. Вяртайцеся дадому і займайцеся сваёй картоплей”³⁴.

Набыццё Беларуссю незалежнасці прывяло да неабходнасці выпрацоўкі групамі ці беларускім грамадствам у цэлым новых ідэнтыфікацый і новых нацыянальных сімвалаў, альтэрнатыўных савецкім ці нейтральных у дачыненні да іх. Большасць вясковых кананічных традыцый ужо было знішчана ці забыта ў працэсе масавай урбанізацыі 1970-1980-х гг., ці яшчэ не было ўзноўлена ці сканструявана „турыстычнымі прапановамі” і новай палітычнай прапагандай. У гэтай сітуацыі вобраз бульбы і „бульбашоў” ў шырокім сэнсе, а дранікі, як апалітычнае блюда маглі аб’яднаць правых і левых, еўрапейцаў, „савецкіх” і рускаарыентаваных. Гэта тэндэнцыя падмацоўвалася ўстойлівымі стэрэатыпамі з савецкіх часоў. У „народным” расійскім фільме „Любіць па-руску”, у трэцяй частцы (1999), адзін з галоўных герояў, губернатар Мухін, едзе ў Беларусь да даўняга сябра па дапамогу з словамі „Бульбашы не кінучь”³⁵. Гэта была дэманстрацыя ўжо ўстойлівых і масава зразумелых у Расіі этнафалічных катэгорый, якія маглі б выклікаць абурэнне ці нязгоду ўласна беларусаў. Аднак масавых рэакцый не адбылося.

отношений. Записи ст. научн. сотрудника Молчановой Л.А. Полесская этнографическая экспедиция. Люты 1951 г. Хойницкий район. Арк. 13. Докладная ідэнтыфікацыя дакументаў даволі складаная, што адзначалі і спецыялісты: С. Жумарь, *Документальные собрания Института искусствоведения, этнографии и фольклора Национальной Академии наук Беларуси, Архивы і справаводства*. 2003, нр 5, с. 74 – 75.

³⁴ Д. Марціновіч, *Слюнькоў. Палітычная біяграфія*. Забкі 2023, с. 114.

³⁵ *Любит по-русски-3. Губернатор*. 1999. <https://www.youtube.com/watch?v=BAZzi-fUicw> [Дата доступа: 12.03.2023].

Падчас палітычных крызісаў і моцнай палітызацыі асяроддзя, пошук і выкарыстанне палітычна нейтральных знешніх катэгорызацый і ідэнтыфікацый актуалізаваліся. Менавіта „харчовыя катэгорыі” маглі стаць аб’ядноўчым фактарам – усе, незалежна ад палітычных пераваг, разам сядваюць за стол, „прэламяюць хлеб”, ужываюць „бізнэс-ланч”, ідуць з офіса „на абед” і г.д. Моцным стымулам у час эканамічных праблем і інфляцыі для аб’яднання беларусаў стала знакамітая сезонная „гульня” 1990-х гг. – саджанне і капанне бульбы на вёсцы, куды да бацькоў і дзядоў з’яжджаліся дзеці і ўнукі, каб дапамагчы выкапаць „соткі”. На адным полі сустракалася ўся сацыяльная структура грамадства Беларусі за адной справай: настаўнікі, чыноўнікі, вайскоўцы, працоўныя, навукоўцы, бізнэсоўцы. Бульба аб’ядноўвала беларусаў усіх узростаў, рангаў і статусаў! Да сённяшняга часу адгалоскі гэтага агульнага занятку беларускага грамадства можна назіраць у палітычным полі Беларусі³⁶. Амерыканская антраполог Нэнсі Рэйс лічыць, што бульба – гэта не проста расліна і ежа, а сімвал і каштоўнасная катэгорыя, што дапамагае канцэптуалізаваць постсацыялістычны свет, а таксама структураваць і падтрымоўваць яго³⁷. У пэўным сэнсе аб падобным, звязаным з імкненнем беларусаў да лепшчаў і земляробству ў складаны час 1990-х пісаў французскі сацыёлаг Ронан Эрвуэ³⁸. Бульбяны дыскурс таксама мог фактычна легітымізаваць і рэпрэзентаваць здольнасць беларусаў пракарміць сябе аўтаномна, нават насуперак дзяржаве і ўладам³⁹.

У пачатку незалежнасці Беларусі ў хаосе палітычных і эканаміч-

³⁶ Лукашенко и картошка: зачем политики копаются в земле, https://www.bbc.com/russian/society/2015/08/150817_tr_lukashenko_gardening_adventures [доступ: 16.02.2024].

³⁷ N. Ries, *Potato ontology: Surviving Postsocialism in Russia*, *Cultural Anthropology*, vol. 24, Issue 2, s. 182.

³⁸ R. Hervouet, *Dachas and vegetable gardens in Belarus: economic and subjective stakes of an „ordinary passion”*, *The Anthropology of East Europe Review*. 2003. Vol. 21, nr 1, c. 163–164.

³⁹ N. Ries, *Potato ontology: Surviving...* c. 181.

ных ідэй, канцэпцый і практык быў патрэбны зразумелы і агульны сімвал, таму канцэпт „бульбашы” набыў новы сэнс – беларусы атрымалі ўласную „сакральную” харчовую пеярэтыўную суб’ектнасць у лоне еўрапейскіх краінаў. „Бульбашы” атрымалі магчымасць патрапіць у адну катэгорыю з „макароннікамі”, „жабаядамі”, „калбаснікамі” і інш. А „бульбяная сімпатыя” супадае з абсалютна і бездакорна еўрапейскімі ірландцамі.

Бульбяная ідэнтыфікацыя стала настолькі заўважная, што яе пачалі выкарыстоўваць маркетологі. Гарэлка „Бульбаш”, напрыклад, стала адной з самых вядомых алкагольных марак ў Беларусі, і прадаецца практычна ў кожнай краме. Прычым з самага пачатку назву імкнуліся прывязаць да вобразу вясковага беларуса. На этыкетцы ў пачатку развіцця брэнда быў намаляваны вусаты дзядзька ў брылі і вышыванцы. Асацыяцыі вобраза адсылалі да кананічнага выгляду Уладзіміра Мулявіна з „Песняроў” ці амерыканскага кінагероя-рэстлера канца 1980 – пачатку 1990-х Халка Хогана. Цалкам магчыма, што вобраз з этыкеткі „Бульбаша” мог узнікнуць пад уплывам папулярных малюнкаў з дзіцячых кніжак беларускага мастака Уладзіміра Савіча, якія былі, напрыклад, надрукаваныя ў кнізе казак Ніны Мацяш у 1982 г. накладам 60 тысяч асобнікаў⁴⁰. Сетка беларускіх кавярняў „Мама дома” некалькі год таму, калі ўвядзіла ў сваё меню дранікі, рэкламавала гэта праз слоган „Дранікі. Краіна ўзыходзячай бульбы”. Гэты слоган рабіў алузіі на існаванне ў Беларусі своеасаблівай уласнай эстэтыкі, як і ў Японіі, але звязанай са складанасцю гадавання і прыгатавання бульбы.

Дарэчы, і алкагольны брэнд „Бульбаш” і іншыя падобныя яму, напрыклад, хлеб „Бульбаш” Слуцкага хлебзавода выклікалі заўважную рэакцыю інтэлектуалаў. Юрыст і вядомы грамадскі абаронца беларускай мовы Ігар Случак распачаў грамадскую кампанію

⁴⁰ Н. Мацяш, *Казка пра суседзяў, змяю і мядзведзя. Паводле беларускай народнай казкі.* (Мастак У. Савіч). Мінск 1982. Кніга аздоблена вялікай колькасцю малюнкаў мастака. Выказваю падзяку і ўдзячнасць за дапамогу С. Харэўскаму.

„Стоп бульбаш”, якая была накіраваная на барацьбу супраць выкарыстанне гэтага тэрміна ў маркетынговых кампаніях і брэндах. Ёй была замоўлена філалагічная экспертыза ў Інстытуце мовы НАН Беларусі, якая дала пазітыўную ацэнку выкарыстання тэрміна „бульбаш”, у адрозненні ад такіх, напрыклад, як экзэнтонімы „ма-скаль”, „жыд”, „лабус” ці „пшэк”⁴¹. Асобная кампанія была арганізаваная І. Случаком супраць брэнда „Бульбаш” Слуцкага хлебазавода. Паказальнай з’яўлялася пазіцыя кіраўніцтва прадпрыемства, якое адзначала, што гэтых хлеб стаў візітнай карткай краіны і не раз атрымліваў высокія адзнакі на выставах. Акрамя гэтага, „прававых падставаў для забароны вытворчасці і рэалізацыі хлеба „Бульбаш” няма”⁴². Цікава, што кіраўніцтва прадпрыемства тлумачыла гэта тым, што „галоўны прадукт харчавання беларусаў – гэта бульба. Тое наша традыцыйнае, роднае і блізкае, на чым грунтуецца сама-свядомасць людзей”⁴³. Можна тут згадаць, што грамадская актыўнасць І. Случака прынесла плён – пасля шматгадовых зваротаў і актывізму Слуцкі хлебазавод у 2023 г. адмовіўся ад свайго брэнда хлеба „Бульбаш”, які існаваў з 2007 г.⁴⁴

Таксама сваю негатыўную пазіцыю па пытанню выкарыстання тэрміна „бульбаш” выказаў вядомы мовазнаўца і філосаф Пётр Руд-

⁴¹ В Беларусі выясянлі, оскорбительны ли слова «бульбаш», «москаль», «лабус» и «жид», <https://www.delfi.lt/ru/abroad/belorussia/v-belarusi-vyyasnyali-oskorbitelny-li-slova-bulbash-moskal-labus-i-zhid-79081077> [доступ: 04.02.2024].

⁴² Слуцкі хлебазавод ответил на обращение активистов с просьбой изменить название хлеба «Бульбаш», <http://slutsk-gorod.by/novosti/item/slutskij-khlebozavod-otvetil-na-obrashchenie-aktivistov-s-prosboj-izmenit-nazvanie-khleba-bulbash> [доступ: 10.02.2024].

⁴³ Слуцкі хлебазавод ответил на обращение активистов с просьбой изменить название хлеба «Бульбаш», <http://slutsk-gorod.by/novosti/item/slutskij-khlebozavod-otvetil-na-obrashchenie-aktivistov-s-prosboj-izmenit-nazvanie-khleba-bulbash> [доступ: 10.02.2024].

⁴⁴ І. Случак, *Бульбаш – усё*, <https://www.facebook.com/ihar.sluchak/posts/pfbid0CT3vyDqV1HgQ7Smv1ZAKzpggHqv8ssRmW1abwX8Gq8VwG2V5UFhUX1kTyDrh5hMhI> [доступ: 04.02.2024]; *Слуцкі хлебазавод большае не будзе выпускаць хлеб «Бульбаш»*, <https://nashaniva.com/ru/332344> [доступ: 04.02.2024].

коўскі⁴⁵. Ён падкрэсліваў менавіта пеярэтыўнасць гэтага тэрміна і дзяліўся ўласным досведам адчування адмоўных эмоцый у войску, калі да беларусаў выкарыстоўвалі гэты экзэнтонім.

Мовазнаўца Вінцук Вячорка прысвяціў асобную перадачу праблеме выкарыстання тэрміну „бульбаш”⁴⁶. У сваім выступе ён падкрэсліў галоўны аргумент праціўнікаў аўтавыкарыстання беларусамі гэтага тэрміну і вобразу, бо ён з’яўляецца пеярэтывам і мае адназначную негатыўную канатацыю. Аднак у выступе ён таксама прапанаваў вынікі журналісцкіх апытанняў на вуліцах Мінску, дзе да яго здзіўлення, беларусы дакладна тлумачылі што такое „бульбаш” і хто такі „бульбаш”, а таксама ацэньвалі тэрмін абсалютна станоўча⁴⁷. В. Вячорка прывёў толькі адзін прыклад негатыўнага стаўлення да гэтай катэгорыі – ад беларускі, якая чула яго ў Расіі ў дачыненні да сябе і ацэньвала яго як негатыўны. І тут бачная розніца паміж знешняй катэгарызацыяй уласна беларусаў і экзэнтонімам, які выкарыстоўвалі „не-беларусы”, у дадзеным выпадку – расіяне. Унутраная ацэнка аўтаідэнтыфікацыі праз вобраз „бульбаша” абсалютна пазітыўная, а экзэнтанімічная вызначэнне, асабліва ў канкрэтных асабістых выпадках камунікацый за мяжой Беларусі выклікае негатыўныя эмоцыі.

Аднак негледзячы на адмоўныя ацэнкі беларускіх інтэлектуалаў, знешняя катэгарызацыя беларусамі ўласна сябе праз тэрмін „бульбаш” працягваецца. Прычым назіраецца замацаванне гэтай тэндэнцыі праз вобраз бульбы як галоўнай расліны харчавання беларусаў.

У 2020 г. беларускі лінгвіст і даследчык Расійскага дзяржаўнага гуманітарнага ўніверсітэта і Вышэйшай школы эканомікі Антон

⁴⁵ П. Садоўскі, *Калі страляюць гарматы і словы: яшчэ раз пра гандлёвы брэнд „Бульбаш”*, <https://www.facebook.com/sadouskip/posts/pfbid0vjzsq9TDBMamSWTMyucZcrt2RLChSkKnPovu3d5NpWwAXn2Zf5nLeeNMxfk8aqx8l> [доступ: 04.02.2024].

⁴⁶ В. Вячорка, *Ці падабаецца беларусам быць „бульбашамі”?*, <https://www.facebook.com/watch/?v=1746634735360782> [доступ: 04.02. 2024].

⁴⁷ Ibidem.

Сомін каб дапамагчы расійскай аўдыторыі зразумець беларускую культуру і сітуацыю, што склалася падчас выбараў 2020 г. выбраў 12 беларускіх слоў і даў цікавыя тлумачэнні кожнаму з іх. Адным з іх была „бульба”. Лінгвіст падкрэсліваў, што беларусы самі з задаваленнем жартуюць і робяць мемы пра бульбу і не крыўдуюць на мянушку «бульбашы». Ён таксама звярнуў увагу на выраз «хавайся ў бульбу», які азначае, што здарылася нешта вельмі непрыемнае⁴⁸. У размове аб бульбе і „бульбашах” як вобразе і візіі свету беларусамі амаль заўсёды ўзгадваюцца дранікі, як „квінтэсэнцыя бульбяной стравы”, як цэнтральная частка пантэону нацыянальнай кухні. А. Сомін адзначаў важнасць дранікаў у жыцці беларусаў і прыводзіў цікавыя прыклады: вымярэнне інфляцыі па індэксе драніка і вялікі попыт на шкарпэткі з выявай драніка ад беларускай фірмы Mark Formelle.

Дранікі – найважнейшы элемент „бульбянога” патрыятызму

Бульба і „бульбашы” непасрэдна сведчаць аб драніках як галоўнай страве нацыянальнага пантэону беларусаў. Па-сутнасці дранікі ўвасабляюць не толькі ежу, а катэгарызацыю свету. Менавіта аб гэтым сведчаць спрэчкі і дыскусіі аб правільных рэцэптах і памылках у іх. З аднаго боку, дранікі могуць лёгка палітызавацца. Пытанне аб правільным рацэпце дранікаў (з мукою ці без мукі, з цыбуляй ці без і іншае) задавалася нават патэнцыйным кандыдатам у прэзідэнты на выбарах 2020 года⁴⁹. З другога боку дранікі

⁴⁸ Лінгвіст расказаў расійскай аўдыторыі пра ментальнасць беларусаў з дапамогай дванаццаці слоў. Не ўсе з іх літаратурныя, https://nashaniva.com/1r/315199?fbclid=IwAR22DeAHQkhhb65o6WPnUyzCFkSnLZBcWW9_U2zGhe8JUKNiNaSZSEzRajt0 [доступ: 07.10.2022].

⁴⁹ *Виктор Бабарико: Настоящие драники — это только картошка и соль*, <https://nashaniva.com/ru/252559> [доступ: 07.10.2022].

ў гастрафэсткультуры сучаснай Беларусі набываюць каштоўнасць рэпрэзэнтанта беларускай культуры і ўвасабляюць яе нарматыўнасць: „Чаму менавіта дранікі? Па-першае, гэтыя аладкі – першае, што прыходзіць на розум пры згадванні нацыянальнай кухні”⁵⁰; „Дранікі – гэта ўжо сфармаваны сімвал беларускай культуры”⁵¹. Кожны беларус, які сустракаў замежнага госця стаяў перад пытаннем – чым такім нацыянальным пачаставаць „інтурыста”. Любы беларус, які працаваў ці вучыўся за мяжой, рэпрэзентаваў беларускую культуру сярод калег хутчэй за ўсё менавіта дранікамі. Дранікі – класічны адказ на гэтае, між іншым, вельмі важнае і прасякнутае нацыянальным гонарам і катэгарызацыяй пытанне! Дыскусіі сярод экспертаў аб небеларускасці дранікаў і іх прастаце не змяняюць сам факт – дранікі сталі агульным сімвалам рэпрэзэнтацыі беларускай культуры ежы.

Асабліва актуалізавалася праблема выбудовы этнічных межаў падчас масавай міграцыі пасля выбараў 2020 г., калі для вялікай колькасці беларусаў стала важным выбудова сацыяльных межаў уласнай этнічнасці, рэпрэзэнтацыі своеасабліваасці ўласнай культуры ў прасторы, дзе яна незаўважная (у Польшчы, Літве, дзе знешнія характарыстыкі не даюць магчымасці вылучыцца ці заявіць аб сваёй адметнасці). Алесь Пілецкі жартаўліва назваў дранікі „беларускім нацыянальным антыдэпрэсантам”⁵².

13 мая 2022 г. дранікі разам з іншымі стравамі з таркаванай бульбы былі ўнесены ў Рэспубліканскі спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Беларусі. Па сутнасці, гэта яшчэ больш замацавала сувязь паміж бульбай, дранікамі і катэгарызацыяй „бульбашы”. По-

⁵⁰ А. Орловская, *Тайный гость в поиск драников по слущкому общепиту*, *Инфа-Кур’ер*, 30.10.2014, нр 44 (717), с. 8–9.

⁵¹ П. Латушко, *Наши драники достойны пополнить список нематериального культурного наследия ЮНЕСКО*, *Минск-Новости*, <https://minsknews.by/pavel-latushko-odna-iz-otlichitelnyih-chert-belorusov-obyazatelnost/> [доступ: 10.02.2024].

⁵² *Беларускі нацыянальны антыдэпрэсант*, <https://www.facebook.com/ale-spilecki/posts/pfbid02Sw5KTfRzloPKQMq9ZYPFfLmyZGWbkbBWSFY6Z9KZ79ezXvsupFrunon1a4xGaaDVhil> [Дата доступа: 23.02.2024].

глядзі спецыялістаў у сферы спадчыны на магчымасць прызнаць дранікі каштоўнасцямі беларусаў падзяліліся⁵³.

Сімвалічнае асэнсаванне і прыватызацыя драніка адбываецца ўвесь час. Гэта і фестывалі дранікаў, прыгатаванне найбуйнейшага драніка ў свеце для кнігі рэкордаў Гінэсу, вынаходніцтва дранікбургера і шмат чаго яшчэ. Дранік стаў увасабляць сабой космас і саялярны сімвал. Дызайнер Уладзімір Цеслер стварыў лінейку адзення „Драніклэнд”⁵⁴. Ідэя „Драніклэнда”, увасаблённая ў мапу Беларусі ў выглядзе драніка цудоўна лягла на папулярныя сярод расійскіх турыстаў ідэі на інтэрнэтфорумах аб рахманасці беларусаў праз празмернае ўжыванне бульбы і крухмалу. Вобраз краіны-драніка моцна дадае аргументаў на гэты конт. Асобна трэба заўважыць знакамітыя білборды, якія стаяць па ўсёй краіне – „Я люблю Беларусь”, дзе сэрца выканана ў выглядзе драніка⁵⁵.

Такім чынам, бульба і дранікі сталі неад’емнай часткай культурнай самапрэзентацыі і катэгарызацыі беларусаў, а экзатэномім „бульбашы” (хутчэй за ўсё савецкі і расійскі) стаў ужывацца для ўнутраных патрэбаў падчас ідэалагічнага вакума і моцнай палітызацыі.

Выкарыстанне катэгарызацыі „бульбаш” ці любога слова з дадаткам „бульба” адразу дае беларусу адказ аб „уласнасці” на нейкую з’яву ці працэс, яе прыватызацыі і засваення. „Бульбамуві” – гэта фестываль беларускага кіно, што ладзіцца ў Польшчы. „Бульбаш Нано” – гэта гарэлка з інавацыйнымі тэхналогіямі (што б гэта не значыла). Песня і кліп новай папулярнай аўтаркі з Беларусі – „Бульбадэнс”⁵⁶. Нават спецыфічная ўласнабеларуская сварка ў фэйсбуку

⁵³ Сварка з-за дранікаў. З’есці дранік — знішчыць каштоўнасць, <https://novychas.online/kultura/svarka-z-za-dranikau-z-esci-dranik-zniszczyc-ka> [доступ: 15.12.2023].

⁵⁴ Цеслер. *DranikLand*, <https://www.facebook.com/vtsesler/photos/a.1469192933368130/1609717445982344/?type=3> [доступ: 14.04.2023].

⁵⁵ *Я люблю Беларусь!*, <https://starcom68.livejournal.com/1844947.html> [доступ: 14.04.2023].

⁵⁶ *Прем’ера кліпа на новы народны суперхит – Ангеліна Волкова – «Бульбадэнс»*, https://www.youtube.com/watch?v=V8_5UBacU5c [доступ: 10.04.2024].

(ці шырэй – усюды) набыла яскравую патрыятычную саманазву – „бульбасрач”⁵⁷. Тэрмін стаў устойлівы і не выклікае пратэсту ці негатыву. З гэтага бачна, што бульба аб’ядноўвае розныя рэальнасці і рэгістры, розныя кропкі гістарычнай памяці і розныя групы насельніцтва Беларусі. Паралельна яна паказвае на сацыяльныя рознагалосці і індэксуе сацыяльныя падзелы. Пасля распаду СССР у Беларусі, дзе быў вялікае запатрабаванне на сацыяльную роўнасць, бульба была эфектыўным сімвалам аб’яднання – пры капанні бульбы аб’ядноўвалася ўся сям’я, усе яе пакаленні, негледзячы на сацыяльныя, эканамічныя і палітычныя розніцы.

Таксама бульба заўсёды была асноўнай стравой у цяжкія часы. Бульба „легітымизуе і ўслаўляе здольнасць насельніцтва пракарміць сябе аўтаномна, „нягледзячы ні на што””⁵⁸. Аўтаномнасць, самастойнасць і недавер да дзяржавы ў пэўным сэнсе з’яўляецца беларускай ідэяй і рэчаіснасцю. У гэтай прасторы палітычная ўлада, якая персаналізаваная ў Беларусі, метафарычна надзяляецца „бульбяным” ярлыком з заўважна пэяратыўным сэнсам – „бульбафюрэр”.

З другога боку, бульба заўважна становіцца інструментам палітычнага ўплыву або легітымацыі ў руках дзяржавы і эліты. На думку Н.Рэйс „бульбяныя сістэмы, практыкі і ідэалогіі сапраўды адыгрываюць пэўную ролю ў стабілізацыі і легітымизацыі асаблівай няроўнасці, характэрнай для постсацыялізму, у Расіі і за яе межамі”⁵⁹. З аднаго боку ўлады Беларусі імкнуцца мабілізаваць людзей (як у прамым, так і ўскосным сэнсах) для збору ўраджаю бульбы⁶⁰. З другога боку, эліты і прэзідэнт актыўна выкарыстоўваюць традыцыйныя каштоўнасці беларусаў і катэгарызацыю „буль-

⁵⁷ А. Сомин, *12 слов, помогающих понять культуру Беларуси*, https://arzas.academy/mag/878-zhyve_bielarus [доступ: 10.04.2024].

⁵⁸ N. Ries, *Potato ontology: Surviving Postsocialism in Russia*, *Cultural Anthropology*, Vol. 24, Issue 2, с. 182.

⁵⁹ *Ibidem*, с. 185.

⁶⁰ Лукашенко призвал мобилизовать всех белорусов, <https://obzor.lt/news/n84848.html> [доступ: 22.04.2024].

башы”, каб замацоўваць уладу і маніпуляваць беларусамі: „і толькі праз сто год бульба з’явілася на сталах усіх беларусаў. І паступова ператварылася ў галоўную нацыянальную гародніну, з-за чаго нас жартам сталі называць „бульбашамі””⁶¹.

Такім чынам, на мяжы 1980-х – 1990-х гг. адбылася значная эрозія савецкай ідэалогіі і сімвалічнай сістэмы. Яна страціла сваю каштоўнасць у грамадстве, а новыя палітычныя прапановы не сталі агульнапрынятымі, не сфармавалі агульнабеларускую ідэнтыфікацыю і сістэму каштоўнасцей. У гэтай сітуацыі еўрацэнтрычныя, савецкацэнтрычныя ці расійскацэнтрычныя праекты былі моцна палітызаваныя і дзялілі грамадства. „Бульба” магла стаць нізавым дэпалітызаваным канцэптам, які аб’ядноўваў нават тых, хто меў розныя палітычныя погляды. Таму гэтая сімвалічная мадэль у пэўны момант аб’яднала беларусаў. Аднак для часткі інтэлектуалаў такая катэгарызацыя з’яўляецца непрымальнай, яна вяртае іх ў свет традыцыйнай культуры. Для шмат каго яна выглядае занадта проста. Аднак для большасці катэгорыя „бульбашы” зразумелая, ясная, і, што, можа самае галоўнае, апалітычныя, бо не нясе пагрозы расколу сем’яў, эмацыянальных і псіхалагічных траўмаў.

Бібліяграфія

- Archiu addziela etnagrafii Instytutu mastactwaznaustwa, etnagrafii i falkłora NAN Bielarusi. F. 6. Wop. 2. Spr. 28. Materiały po historii siemiejnych odnoszenij. *Zapisi st. naucz. sotrudnika Molczanowej Ł.A. Polesskaja etnograficzeskaja ekspedicyja. Fiewral 1951 g. Chojnickij rajon*. Ark. 13.
- Astrouskaja T., *Kultura i supraciu. Intelihienyja, inszadumstwa i samwydat u sawieckaj Bielarusi (1968– 1988)*. Bielastok 2022.
- Badya P., *Wybrane historie kartofla – Fryderyk II i ziemie polskie od XVII do połowy XIX stulecia*, „Kultura – Historia – Globalizacja” 2015, nr 18, s. 1 – 20.
- Bielaruski nacyjanalny antydepresant*, <https://www.facebook.com/alespilecki/>

⁶¹ «Это дороже нефти». Как Лукашенко сделал картофель национальным продуктом Беларуси, <https://www.belta.by/president/view/eto-dorozhe-nefti-kak-lukashenko-sdelal-kartofel-natsionalnym-produktom-belarusi-581349-2023/> [доступ: 22.04.2024].

- posts/pfbid02Sw5KTfRz1oPKQMq9ZYPFLmyZGWbkBWSFY6Z9KZ79ezXvsupFrunon1a4xGaaDVhil [dostęp: 23.02.2024].
- Biel-Czyrwona-Bieły. *Sciah. Nacyja. Identytchnasć*. Ząbki 2023.
- Bikanow F., *Bielarusskaja nacyonalnaja idientycznost' w 2022 godu: opyt koliczestwiennogo issledowanija*, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belarus/19770-20221206.pdf> [dostęp: 06.02.2024].
- Brubiejkie R., *Mify i zabluźdienija w izuczenii nacyonalizma*, [w:] *Mify i zabluźdienija w izuczenii impierii i nacyonalizma*. Moskwa 2010.
- Ciesler. *DranikLand*, <https://www.facebook.com/vtsesler/photos/a.1469192933368130/1609717445982344/?type=3> [dostęp: 14.04.2023].
- Engelking A., *Kolchoźnicy. Antropologiczne studium tożsamości wsi białoruskiej przelomu XX i XXI wieku*. Toruń 2012.
- «Eto dorozhe niefti». *Kak Łukaszenko sdialaŭ kartofiel nacyonalnym produkciom Bielarusi*, <https://www.belta.by/president/view/eto-dorozhe-nefti-kak-lukashenko-sdelal-kartofel-natsionalnym-produktom-belarusi-581349-2023/> [dostęp: 22.04.2024].
- Fukujama F., *Idientycznost': Striemenije k priznaniju i politika nieprijatija*. Moskwa 2019.
- Gleason, P. *Identifying Identity: A Semantic History*, „The Journal of American History” Vol. 69, nr 4, 1983, s. 910–931.
- Hervouet R., *Dachas and vegetable gardens in Belarus: economic and subjective stakes of an „ordinary passion”*, „The Anthropology of East Europe Review” 2003, vol 21, nr 1, s. 159–168
- Ja lublu Bielarusi!*, <https://starcom68.livejournal.com/1844947.html> [dostęp: 14.04.2023].
- Kabzińska I., *Wśród „kościelnych Polaków”*. Warszawa 1999.
- Karluk J., *Draniki*, <https://vershy.ru/content/draniki> [dostęp: 15.10.2023].
- Kowini Dż., *Gurmanistika. Kultura jedy i jeda kak kultura*. Char'kow, 2016.
- Kozłowska-Doda J., *Tożsamość, losy i język najstarszych mieszkańców okolic Dociżek na Białorusi*. Lublin, 2021.
- Kwiatkowski S., *Jak stać białorusam. Sto historyj*. Minsk 2014.
- Łatuszka P., *Wieru u Bielarusi, białaruski narod i jaho buduczyniu*, [w:] Łukaszk Z., Harunou M., *Bielaruskaja nacyjanalnaja ideja na marszy*. Warszawa 2022.
- Łatuszko P., *Naszy draniki dostojny popohnit'spisok niematerialnogo kulturnogo nasledija JUNIESKO*, Minsk-Nowosti, <https://minsknews.by/pavel-latushko-odna-iz-otlichitelnyh-chert-belorusov-obyazatelno/> [dostęp: 10.02.2024].
- Linhwist raskazau rasijskaj audytoryi pramientalnasć białarusau z dapamohaj dwanaccaci cnoŭ. Nie usie z ich litaraturnyja*, <https://nashaniva.com/>

- lr/315199?fbclid=IwAR22DeAHQkhhb65o6WPnUyzCFkSnLZBcWW9_U2zGhe8JukNiNaSZSEzRajt0 [dostęp: 07.10.2022].
- Lubit' po-russki-3. *Gubernator*. 1999. <https://www.youtube.com/watch?v=BALzi-fUicw> [dostęp: 12.03.2023].
- Łukaszenko i kartoszka: *zaczem politiki kopajutsia w ziemle*, https://www.bbc.com/russian/society/2015/08/150817_tr_lukashenko_gardening_adventures [dostęp: 16.02.2024].
- Łukaszenko *prizwał mobilizować wsiech bielorusow*, <https://obzor.lt/news/n84848.html> [dostęp: 22.04.2024].
- Łukaszuk Z., Harunou M., *Bielaruskaja nacyjanalnaja ideja na marszy*. Warszawa 2022.
- Łukaszuk Z., Harunou M., *Bielaruskaja nacyjanalnajaideja*. Warszawa 2022.
- Maciasz N., *Kazka pra susiedziau, zmiaju i miadziewiedzia.Pawodle bielaruskaj narodnaj kazki*. (Mastak U. Sawicz). Minsk 1982.
- Marcinowicz D., *Słuhkou. Palitycznaja bijahrafija*. Ząbki 2023.
- Milinkiewicz A., *Biez idientycznosti my potierajem Bielarus'* <https://www.youtube.com/watch?v=ndch2i-JhZE> [dostęp: 11.03.2024].
- Narody Rossii. Kratkije objasnitielnyje oczerki k Chudozestwienno-Etnograficzeskomu Albomu, izdannomu pod riedakcyjej N. A. Janczuka*. Moskwa 1905.
- Orłowskaja A., *Tajnyj gost' w poisk dranikow po sluckomu obszczepitu*, „Infa-Kur'jer”, 30.10.2014, nr 44 (717), s. 8–9.
- Pazniak Z., „*Bielarus' pieradusim'* – heta sionnia nasza hałounaja nacideja, [w:] Łukaszuk Z., Harunou M., *Bielaruskaja nacyjanalnaja ideja*. Warszawa 2022, s. 33 – 37.
- Piatkiewicz Cz., *Reczyckaje Palessie*. Minsk 2004.
- Priemjera klipa na nowyj narodnyj supierchit – Angielina Wolkowa – «Bulba-dens»*, https://www.youtube.com/watch?v=V8_5UBacU5c [dostęp: 10.04.2024].
- Radzik R., *Wakol identycznasci bielarusau*. Minsk 2017.
- Radzik R., *Wytoki suczasnaj bielaruskasci*. Minsk 2012.
- Ramanawa I., Machouskaja I., *Mir: Historyja miasteczka: czto raskazali jaho ży-chary*. Wilnia 2009.
- Ries N., *Potato ontology: Surviving Postsocializm in Russia*, „Cultural Anthropology”, Vol. 24, Issue 2, s. 182 – 212.
- Rohava M., *Identity in an Autocratic State: Or What Belarusians Talk about When They Talk about National Identity*, East European Politics and Societies and Cultures, August 2018, <https://www.researchgate.net/publication/326456493> [dostęp: 09.03.2024].
- Sadouski P., *Kali stralajuć harmaty i słowy: jaszczе raz pra handlowy brend „Bulbasz”*, <https://www.facebook.com/sadouskip/posts/pfbid0vjzsq9TDBM>

- amSWTMyucZcrt2RLChSkKnPovu3d5NpWwAXn2Zf5nLeeNMxfk8aqx8l [dostęp: 04.02.2024].
- Sahanowicz H., „*Wozmożny niehatuwnyje posledstwuiia*”, *abo Dyskusija pra balcki substrat u BSSR epochi Maszerawa*, „Bielaruski Historyczny Ahlad (dalej BHA)”, 2023, t. 30, ssz. 1-2 [dostęp: 10.04.2024].
- Sahanowicz H., *Inszadumstwa akademicznaj intelihiencyi u BSSR epochi adlihi.*, „BHA”, 2021, t. 28, ssz. 1–2. [dostęp: 10.04.2024].
- Siewiergin W., *Zapiski putieszestwija po zapadnym prowincyjam Rossijskago gosudarstwa*. Sankt-Pietierburg, 1803.
- Sluckij chlebozawod bolsze nie budiet wypuskat' chleb «Bulbasz», <https://nashaniva.com/ru/332344> [dostęp: 04.02.2024].
- Sluckij chlebozawod otwietil na obraszczeniye aktivistow s pros'boj izmienit' nazwanije chleba «Bulbasz», <http://slutsk-gorod.by/novosti/item/slutskij-khlebozawod-otvetil-na-obrashchenie-aktivistov-s-prosboj-izmenit-nazvanie-khleba-bulbash> [dostęp: 10.02.2024].
- Słuczak I., *Bulbasz – usio*, <https://www.facebook.com/ihar.sluchak/posts/pfbid0C-T3vyDqV1HgQ7Smv1ZAKzpggHqv8ssRmW1abwX8Gq8VwG2V5UFhUX1kTyDrh5hMHI> [dostęp: 04.02.2024].
- Somin A., *12 słow, pomogajuszczich poniat' Kulturu Bielarusi*, https://arzas.academy/mag/878-zhyve_bielarus [dostęp: 10.04.2024].
- Swarka z-za dranikau. Zjesci dranik — zniszczyć kasztounasć, <https://novychas.online/kultura/swarka-z-za-dranikau-z-esci-dranik-zniszczyc-ka> [dostęp: 15.12.2023].
- Szadurski W., *Naradżennie bielaruskaha Lewiafana. Bielarus: ad parlamiencckaj respubliki da autarytarnaha režymu (1990–1996)*. Biełastok 2024.
- Szparaga O., *Nacyonalnyje idientycznosti w 21-m wiekie: pierspiektiwa dla Bielarusi*, <https://reform.by/nacionalnye-identichnosti-v-21-m-veke-perspektiva-dlja-bielarus> [dostęp: 10.03.2024].
- W Bielarusi wyjasniali, oskorbitielny li słowa»bulbasz», «moskal», «labus» i «żyd»*, <https://www.delfi.lt/ru/abroad/belorrussia/v-belarusi-vyyasnyali-oskorbitielny-li-slova-bulbash-moskal-labus-i-zhid-79081077> [dostęp: 04.02.2024].
- Walczak K. *Patriotizm w kuchni. Kilka uwag o kształtowaniu polskiej tożsamości narodowej za pomocą noża i widelca* [w:] *Kulturowe analizy patriotyzmu* (red. C. Obracht-Prondzyńskiego, K. Kulikowskiej). Gdańsk, 2016, s. 555–572.
- Wardamacki A., *Bielarusy i ich nacyonalnajidentycznasć*, „BHA”, 2020, t. 27, ssz. 1–2, s. 189–198. [dostęp: 10.04.2024].
- Waszczyńska K., *Kto to est szlachcic, czyli o obrazie szlachcica w oczach współczesnych mieszkańców pogranicza litewsko-białoruskiego*, „Etnografia Polska” 40, z. 1–2, s. 155–187.

- Waszczyńska K., *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2014, nr 6, s. 48–73.
- Wiaczorka W., *Ci padabajecca bielarusam być „bulbaszami”?*, <https://www.facebook.com/watch/?v=1746634735360782> [dostęp: 04.02. 2024].
- Wiktor Babariko: *Nastojaszczyje draniki — eto tolko kartoszka i sol*, <https://nashaniva.com/ru/252559> [dostęp: 07.10.2022].
- Wnukowicz J., *Charakterystrycznyja prykmiety bielarusau i litoucau u naradapisanniach XIX – paczatku XX stahoddzia*, „Bielaruski falklor: materyjały idasledawanni”, 2024, s. 28–61.
- Zacharkiewicz S., *Tradycyjnaja kultura bielarusau: udały prajekt kulturnaj spadczyny Bielarusi, instrumentalizawany etnahrafijaj*, „CTRL+. Utopii naszaj spadczyny”. Wilnia, 2023, s. 39–48.
- Żumar’ S., *Dokumentalnyje sobranija Instituta iskusstwowiedienija, etnografii i folkloru Nacyonalnoj Akadiemii nauk Bielarusi*, „Archiwy i sprawowodstwa” 2003, nr 5, s. 74–79.

**Searches and presentations of common identifications of Belarusians
at the end of the 20th – the first quarter of the 21st century:
the example of „Bulbashov”**

The article is devoted to understanding the phenomenon of identification of modern Belarusians through the category „Bulbashi”. This identification is closely connected with an important food for Belarusian culture – potatoes. In connection with the ideological crisis in Belarusian society after the collapse of the USSR, ethnofolism with the pejorative meaning of „bulbashi” acquired internal use with positive connotations by the Belarusians themselves and became a means and form of identification for part of society. This became possible due to the interweaving of three main conditions associated with potato cultivation and categorization of oneself through the phenomenon of potatoes – the apolitical nature of the category under conditions of strong political pressure, the ability to be sufficiently independent from the authorities in conditions of an economic crisis, the difficulty of growing potatoes requires strong social cohesion of the group and manipulation by the authorities of this circumstance. Potatoes have moved from food and dishes in Belarusian society into a symbolic space, which is actively used by marketing, politicians and society as a whole.

K e y w o r d s: identification of Belarusians, external categorization of Belarusians, „Bulbashi” as an example of identification of Belarusians, modern culture of Belarus, modern Belarus